KOMPAS KREATYWNOŚCI

Górny Śląsk.
Sekretne życie familoka

Alina Nowak

POLSKA

Górny Śląsk. Sekretne życie familoka

Cele

- rozwijanie płynności, giętkości i oryginalności myślenia
- rozwijanie wyobraźni twórczej i umiejętności tworzenia opowieści
- rozwijanie operacji skojarzeń, analogii i transformowania
- rozwijanie umiejętności współpracy i komunikowania własnych pomysłów
- rozwijanie odwagi w prezentowaniu własnych rozwiązań
- rozwijanie umiejętności łączenia informacji pochodzących z różnych źródeł
- rozwijanie umiejętności dostrzegania wielu możliwych znaczeń przedmiotów i miejsc
- poznanie historii i specyfiki familoków Górnego Śląska
- poznanie elementów codziennego życia mieszkańców dawnych osiedli robotniczych
- poznanie wybranych tradycji, zwyczajów, języka i kultury Górnego Śląska
- rozwijanie tożsamości regionalnej i zainteresowania lokalnym dziedzictwem kulturowym
- dostrzeganie wartości wspomnień, historii rodzinnych i pamięci miejsca

Materiały

- pudełko lub skrzynia oznaczona napisem „Tajemnicze Archiwum Familoka”
- przedmioty mogące kojarzyć się z dawnym życiem w familokach, np. fotografie, klucz, guzik, fragment materiału, pocztówka, koperta z listem, drewniana łyżka, kawałek cegły, stara etykieta produktu lub reprodukcja jakiegoś dokumentu
- duży arkusz papieru
- klej, taśma klejąca
- kartki
- materiały do budowy makiety, np. rolki po papierze, pudełka, gazety, folia aluminiowa, plastelina, sznurek
- markery, kredki, mazaki
- nożyczki

Ilustracje i karty aktywności

ilustracje: CEGŁA FAMILOKA, NOWY FAMILOK, GWARA (opcjonalnie)

karty aktywności: FAMILOKI, MAPA, NIKISZOWIEC, GRUPA JANOWSKA, ŚLĄSKIE DANIA, BARBÓRKA

Czas

90 minut

ZACIEKAWIENIE

HISTORIA Z FAMILOKA

Zanim zaczniesz. *Przygotuj ilustrację FAMILOKI oraz pudełko lub skrzynię, a w niej różne przedmioty związane z codziennym życiem dawnych mieszkańców familoków, np. fotografie, klucz, guzik, fragment materiału, pocztówka, koperta z listem, drewniana łyżka, kawałek cegły, stara etykieta produktu lub reprodukcja dokumentu. Przygotuj również dla każdego zespołu kartę aktywności CEGŁA FAMILOKA, duży arkusz papieru oraz klej lub taśmę klejącą.*

ETAP 1: Napisz na tablicy słowo „familok" i zapytaj dzieci: „Co Wam się kojarzy z tym słowem? Jeśli nigdy wcześniej go nie słyszeliście, spróbujcie zgadnąć, co może oznaczać, kierując się samym jego brzmieniem". Zbierz wszystkie skojarzenia bez oceniania – nawet te najbardziej odległe (np. skojarzenie z „familią", czyli rodziną, może naprowadzić na trop, ale nie musi paść od razu). Następnie pokaż dzieciom ilustrację FAMILOKI i zapytaj, czy widząc te budynki, chcą zmodyfikować swoje przypuszczenia. Dopiero teraz wyjaśnij, czym naprawdę są familoki.

Familoki to charakterystyczne wielorodzinne budynki mieszkalne związane z przemysłową historią Górnego Śląska. Powstawały przede wszystkim w pobliżu kopalń, hut i innych zakładów, często jako mieszkania dla pracowników i ich rodzin. Typowe familoki budowano z czerwonej cegły, a mieszkania były zwykle niewielkie; kuchnia często pełniła funkcję centralnego miejsca życia rodzinnego. W niektórych starszych budynkach toalety i dostęp do wody znajdowały się poza mieszkaniem.

ETAP 2: Pokaż dzieciom zamknięte pudełko „Tajemnicze Archiwum Familoka", nie wyjaśniając od razu, co znajduje się w środku. Opowiedz, że pudełko zostało odnalezione podczas remontu starego familoka i nikt nie wie dokładnie, do kogo należało – wiadomo tylko, że jego właściciel chciał zachować w nim rzeczy, które przypominały mu o domu. Zachęć dzieci, żeby spróbowały odkryć, jakie historie kryją się w środku. Pozwól dzieciom obejrzeć skrzynię i zastanowić się, co może się w niej znajdować. Zapytaj, np.:

- Kto mógł ją przygotować?
- Ile lat mogła czekać ta skrzynia, zanim ją znaleziono?
- Dlaczego ktoś chciałby zachować różne przedmioty?
- Czy przedmiot może opowiedzieć historię?
- Gdyby skrzynia mogła mówić, od czego zaczęłaby swoją opowieść?
- Jakie historie może pamiętać budynek, w którym odnaleziono skrzynię?

Warto pamiętać! *Pytania są tylko kanwą do dyskusji – zachęcaj dzieci do swobodnego snucia przypuszczeń, wykraczania poza podane pytania oraz rozwijania i dopowiadania pomysłów zgłoszonych przez inne dzieci. Nie oceniaj odpowiedzi.*

ETAP 3: Otwórz skrzynię i pozwól zespołom wylosować lub wybrać jeden przedmiot. Powiedz dzieciom, że familok nie powstał z jednej cegły – tworzy go wiele cegieł; tak samo historia miejsca nie składa się z jednej opowieści. Wyjaśnij, że każdy zespół otrzyma dziś jedną taką „cegłę" – kartę aktywności CEGŁA FAMILOKA – i jego zadaniem będzie odnaleźć historię, która się w niej ukryła, na podstawie wylosowanego przedmiotu. Zapowiedz, że na końcu zobaczycie razem, czy z tych wszystkich historii uda się zbudować cały familok. Poproś każdy zespół, żeby wymyślił historię, która mogła być związana z wylosowanym przedmiotem i zapisał ją na karcie aktywności CEGŁA FAMILOKA. Następnie poproś, żeby każdy zespół w ciągu minuty przedstawił swój przedmiot i swoją hipotezę. Po prezentacji zespół przykleja swoją „cegłę" na wspólnym, dużym arkuszu.

Warto pamiętać! *Zachęcaj dzieci do swobodnego tworzenia opowieści – niech wykorzystają wyobraźnię i nie boją się wymyślać historii, nawet jeśli będą one dalekie od tego, co przedmiot mógł naprawdę oznaczać. Nie ma tu złych odpowiedzi – liczy się pomysłowość i radość z tworzenia.*

PODSUMOWANIE: Gdy wszystkie cegły znajdą się już na wspólnym arkuszu, zapytaj: „Czy gdybyśmy zabrali jedną cegłę, historia familoka nadal byłaby taka sama?". Wyjaśnij dzieciom, że historia miejsca nie składa się tylko z wielkich wydarzeń – tworzą ją także małe przedmioty, codzienne czynności, rozmowy, praca, zabawa, święta i ludzie. To wszystko razem jest naszym dziedzictwem kulturowym.

Warto wiedzieć! *To ćwiczenie wykorzystuje metodę storytellingu – dzieci tworzą i przedstawiają własne historie, wykorzystując wylosowany przedmiot jako element opowieści. Storytelling to metoda polegająca na przekazywaniu treści poprzez tworzenie i opowiadanie historii. Angażuje wyobraźnię, emocje oraz kreatywność dzieci, a także rozwija umiejętność wypowiadania się i budowania spójnych wypowiedzi.*

TWÓRCZE POSZUKIWANIA

FAMILOK, JAKIEGO JESZCZE NIE BYŁO!

Zanim zaczniesz. *Przygotuj dla każdego dziecka kartę aktywności NOWY FAMILOK oraz zestaw materiałów potrzebnych do budowy makiety familoka, np. pudełka, kartki, karton, rolki po papierze, sznurek, patyczki, folię, gazety, taśmę klejącą, plastelinę, kredki i mazaki. Zadbaj o to, żeby dzieci mogły swobodnie eksperymentować i łączyć różne materiały.*

Powiedz dzieciom, że każde z nich stworzy własny familok wraz z małym podwórkiem – może wyglądać dokładnie tak, jak sobie wymarzą. Obowiązują trzy zasady: (1) trzeba zbudować familok, (2) dodać coś na podwórku (cokolwiek, co dziecko uzna za ważne dla swojego podwórka) oraz (3) wymyślić jeden bardzo wyjątkowy, zaskakujący szczegół w swoim familoku. Zapowiedz dzieciom, że na koniec połączycie wszystkie familoki i stworzycie śląskie osiedle.

Gdy makiety będą gotowe, poproś dzieci, żeby po kolei zaprezentowały swoje familoki na forum i opowiedziały o wymyślonym przez siebie zaskakującym szczególe. Na koniec ustawcie wszystkie familoki razem, tworząc jedno wspólne śląskie osiedle.

Opcjonalnie. Pozwól dzieciom wylosować jeden wyraz z karty aktywności GWARA ipoproś, żeby spróbowały wydedukować, co może oznaczać, a następnie w jakiś sposób umieściły go (lub jego znaczenie) na swojej makiecie familoka. Na zakończenie przedstaw prawdziwe znaczenie tego słowa (możesz to zrobić na etapie ODKRYWANIA).

ODKRYWANIE

Przygotuj ilustracje MAPA, NIKISZOWIEC, GRUPA JANOWSKA, ŚLĄSKIE DANIA, BARBÓRKA, GWARA (opcjonalnie) i wykorzystaj je do przedstawienia historii i specyfiki familoków na Górnym Śląsku, w tym katowickiego Nikiszowca.

FAMILOKI NA GÓRNYM ŚLĄSKU

- **Familok był domem wielu rodzin**

Familok był domem wielu rodzin. Osiedla robotnicze tworzyły społeczności, w których ludzie mieszkali blisko siebie. Podwórka i wspólne przestrzenie były częścią codziennego życia – to tam dzieci się bawiły, sąsiedzi rozmawiali, a czasem też wspólnie pracowali.

Zapytaj dzieci: Jak myślicie, dlaczego takie wspólne podwórka były ważne dla mieszkańców? Czy w Waszym otoczeniu są miejsca, które pełnią podobną funkcję – gdzie sąsiedzi się spotykają?

- **W familoku można było usłyszeć różne języki**

Na Górnym Śląsku przez lata spotykały się różne grupy ludzi i różne języki. W codziennym życiu ważną rolę odgrywała gwara śląska, ale mieszkańcy regionu posługiwali się również polszczyzną i językiem niemieckim. Śląska mowa do dziś jest ważnym elementem regionalnej tożsamości.

Poproś dzieci, żeby wyobraziły sobie, że wchodzą do familoka i słyszą rozmowę sąsiadów. Jeśli podczas budowy makiet dzieci włączyły element gwary (wylosowane wcześniej słowa), na tym etapie wyjaśnij ich prawdziwe znaczenie.

Opcjonalnie. Możecie wspólnie obejrzeć bajkę „Czerwony Kapturek” po śląsku: https://www.youtube.com/watch?v=HoynR2YyJFE

- **Familok miał swój zapach**

Dom to nie tylko ściany – to także jedzenie, zapachy i rodzinne zwyczaje. Kuchnia była ważną częścią śląskiej codzienności, a tradycyjne potrawy i sposoby ich przygotowywania są częścią regionalnego dziedzictwa.

Pokaż dzieciom ilustracje DANIA ŚLĄSKIE i wymień razem z nimi tradycyjne potrawy śląskie: kluski śląskie, roladę śląską, modrą kapustę, żurek śląski, krupnioka, wodziankę, karminadle, moczkę, makówki, kołocz śląski, szpajzę, ciapkapustę i hekele.

- **Familok miał swój rytm i swoje tradycje**

Życie na Śląsku było związane z tradycjami i obrzędami, które organizowały życie rodzin i społeczności. Do ważnych tradycji regionu należą m.in. Barbórka, zwyczaje bożonarodzeniowe, wielkanocne czy lokalne obrzędy. Dzięki tradycjom mieszkańcy wiedzieli, że należą do wspólnoty (ilustracja BARBÓRKA).

Warto wiedzieć! *Barbórka to górnicze święto obchodzone 4 grudnia, w dniu wspomnienia świętej Barbary – patronki górników. Tego dnia górnicy obchodzili (a w wielu miejscach obchodzą do dziś) swoje święto huczną zabawą, tzw. karczmą piwną, poprzedzoną uroczystą akademią i mszą świętą. Barbórka była okazją do wspólnego świętowania całych rodzin i sąsiedztw – w tym dniu górnicy nosili odświętne mundury galowe, a dzieci mogły liczyć na drobne prezenty. Święto to do dziś jest jednym z najważniejszych elementów śląskiej tożsamości regionalnej, nawet w rodzinach, które nie są już związane z górnictwem.*

- **Familok był miejscem, w którym rodziła się sztuka**

Życie mieszkańców osiedli górniczych stało się inspiracją dla artystów. Szczególnie ciekawym przykładem jest Grupa Janowska związana z Nikiszowcem. Po II wojnie światowej w przyzakładowej świetlicy kopalni działała grupa artystów nieprofesjonalnych, którzy tworzyli obrazy przedstawiające m.in. codzienne życie śląskich społeczności górniczych. Artyści malowali to, co znali: swoje podwórka, rodziny, pracę, śląskie krajobrazy i codzienne życie (ilustracja GRUPA JANOWSKA).

NIKISZOWIEC – UNIKATOWE FAMILOKI W KATOWICACH

Nikiszowiec to zabytkowe osiedle robotnicze w Katowicach, zbudowane na początku XX wieku dla pracowników kopalni „Giesche". Osiedle zaprojektowali architekci Emil i Georg Zillmannowie. Charakterystyczne czerwone, ceglane budynki zostały połączone w zamknięte kwartały z wewnętrznymi podwórkami. W centrum osiedla znajduje się Plac Wyzwolenia, wokół którego powstały m.in. sklepy, kościół, restauracja i inne miejsca potrzebne mieszkańcom – dzięki temu Nikiszowiec przypominał małe, samowystarczalne miasto. Dziś jest jednym z najbardziej rozpoznawalnych symboli przemysłowego Górnego Śląska. W 2011 roku został uznany za Pomnik Historii, a jego charakterystyczna architektura przyciąga turystów, fotografów i filmowców.

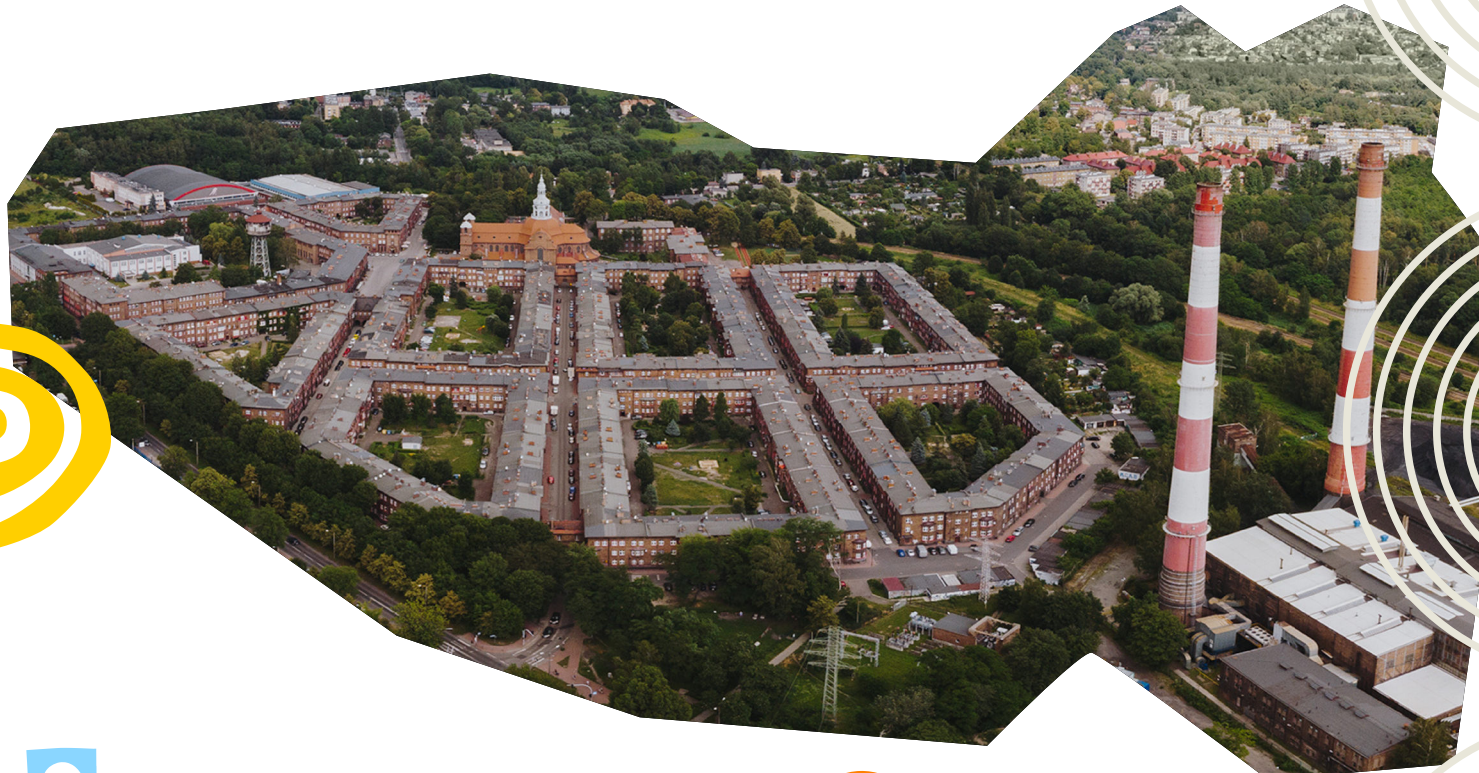

Źródła

https://instytutslaski.pl/slownik-gwar-slaskich-bezplatne-e-wydania/

https://www.historiaposzukaj.pl/wiedza,architektura,1731,architektura_osiedle_nikiszowiec_w_katowicach.html

https://muzeumslaskie.pl/

https://niematerialne.nid.pl/krajowa-lista-niematerialnego-dziedzictwa-kulturowego/

https://slaskie.travel/article/1020431/slaskie-osiedla-robotnicze-najciekawsze-familoki-na-gornym-slasku?utm_source=chatgpt.com

https://www.youtube.com/watch?v=HoynR2YyJFE

Źródła ilustracji

https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=92598970, autorstwo: Marek Mróz CC BY-SA 4.0

https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=92598461, autorstwo: Marek Mróz CC BY-SA 4.0,

https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=92598978, autorstwo: Marek Mróz CC BY-SA 4.0,

https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=70070203, autorstwo: Robert Danieluk CC BY-SA 4.0,

https://www.infor.pl/akt-prawny/DZU.2011.020.0000101,rozporzadzenie-prezydenta-rzeczypospolitej-polskiej-w-sprawie-uznania-za-pomnik-historii-katowice-osiedle-robotnicze-nikiszowiec.html

https://itvm.pl/wp-content/uploads/2018/08/orkiestra.jpg

https://grupajanowska.slask.pl/

Karty aktywności przygotowano z wykorzystaniem generatywnych narzędzi sztucznej inteligencji

Autorka: Alina Nowak

Doktor nauk społecznych, pedagog, nauczycielka edukacji wczesnoszkolnej, socjoterapeutka oraz ekonomistka. Od lat z zaangażowaniem i wrażliwością towarzyszy dzieciom w ich rozwoju, traktując swoją pracę nie tylko jako zawód, ale przede wszystkim jako pasję. Autorka publikacji naukowych, innowacji pedagogicznych oraz programów edukacyjnych, łączących wiedzę teoretyczną z praktycznym doświadczeniem. Jej zainteresowania badawcze skupione są wokół pedagogiki dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, ze szczególnym uwzględnieniem wspierania harmonijnego rozwoju oraz tworzenia przyjaznego środowiska edukacyjnego.

ROLADA I MODRA KAPUSTA

UWAGA!

I_FAMILOKI

I_GRUPA JANOWSKA1

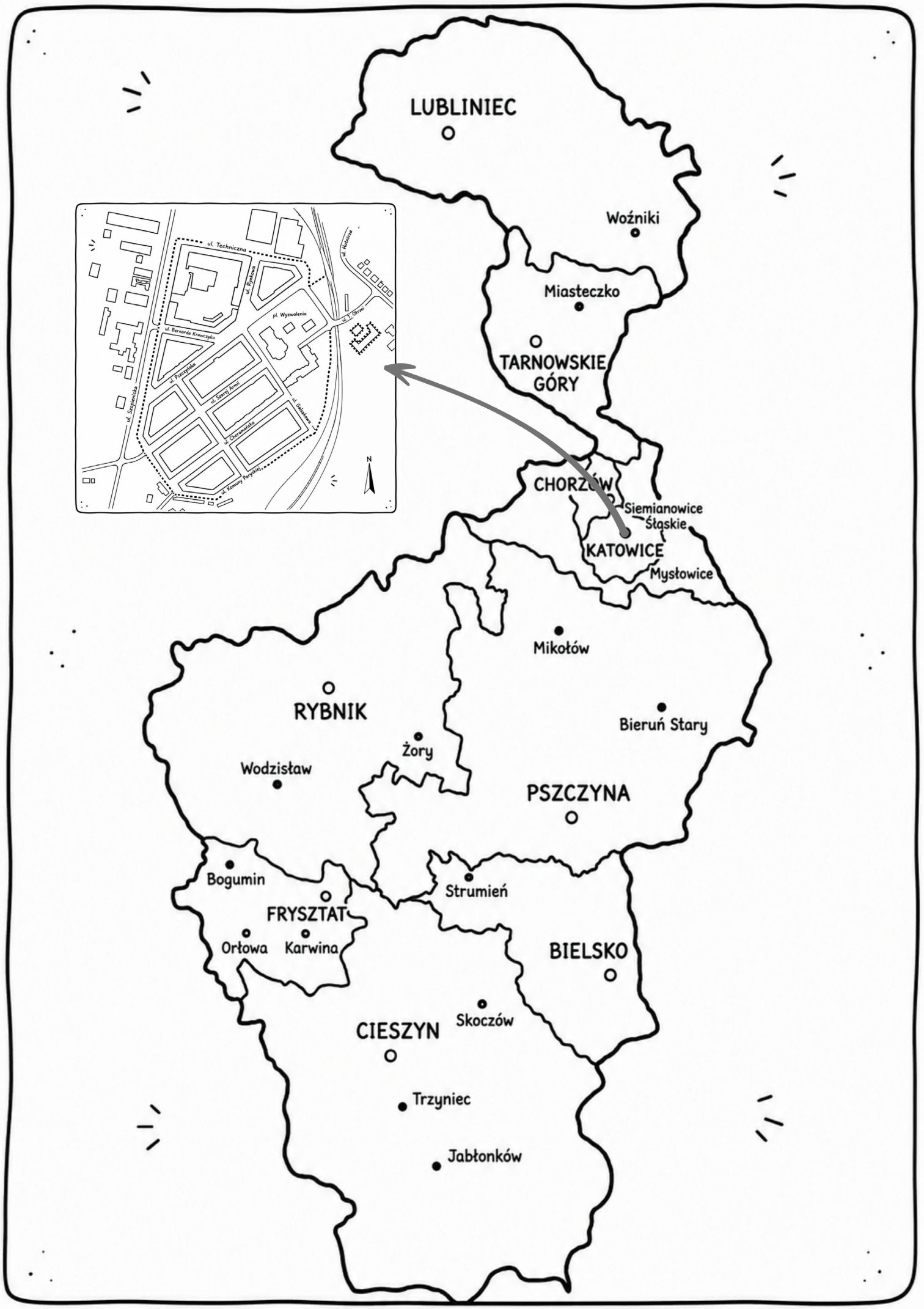
LUBLINIEC
Woźniki
Miasteczko
TARNOWSKIE GÓRY
CHORZÓW
Siemianowice Śląskie
KATOWICE
Mysłowice
Mikołów
RYBNIK
Bieruń Stary
Żory
Wodzisław
PSZCZYNA
Bogumin
Strumień
FRYSZTAT
Orłowa
Karwina
BIELSKO
Skoczów
CIESZYN
Trzyniec
Jabłonków
ul. Techniczna
ul. Rynkowa
ul. Hutnicza
pl. Wyzwolenia
ul. Bernarda Krawczyka
ul. Pszczyńska
ul. Szopienicka
ul. Szarej Armii
ul. Chorzowska
ul. Gałązkowa
ul. Komuny Paryskiej
N

I_MAPA

I_NIKISZOWIEC

KLUSKI ŚLĄSKIE

ŻUREK ŚLĄSKI

KRUPNIOK

WODZIONKA

KARMINADLE

MAKÓWKI

KOŁOCZ

SZPAJZA

CIAPKAPUSTA

HEKELE

PRZEDMIOT:

Co znaleźliśmy?

.....

KTO?

Do kogo mógł należeć?

.....

GDZIE?

Gdzie mógł być używany?

.....

CO PAMIĘTA?

Jaką historię może opowiadać?

.....

NASZA HIPOTEZA:

Co naszym zdaniem wydarzyło się z tym przedmiotem?

.....

PYTANIE DO PRZESZŁOŚCI:

Czego chcielibyście się dowiedzieć, gdyby ten przedmiot umiał mówić i mógł odpowiedzieć na Wasze pytanie?

.....

baitel	kromka chleba
sznita	motyl
gryfny	słodycze / przysmaki
szmaterlok	ładny
heklować	garnitur / ubranie
maszkety	śmietnik
ancug	dziecko
hasiok	szydełkować

baitel – dziecko

sznita – kromka chleba

gryfny – ładny

fajny – dobry / świetny

szmaterlok – motyl

maszkety – słodycze / przysmaki

ancug – garnitur / ubranie

hasiok – śmietnik

ciaplyta – łopatka do węgla

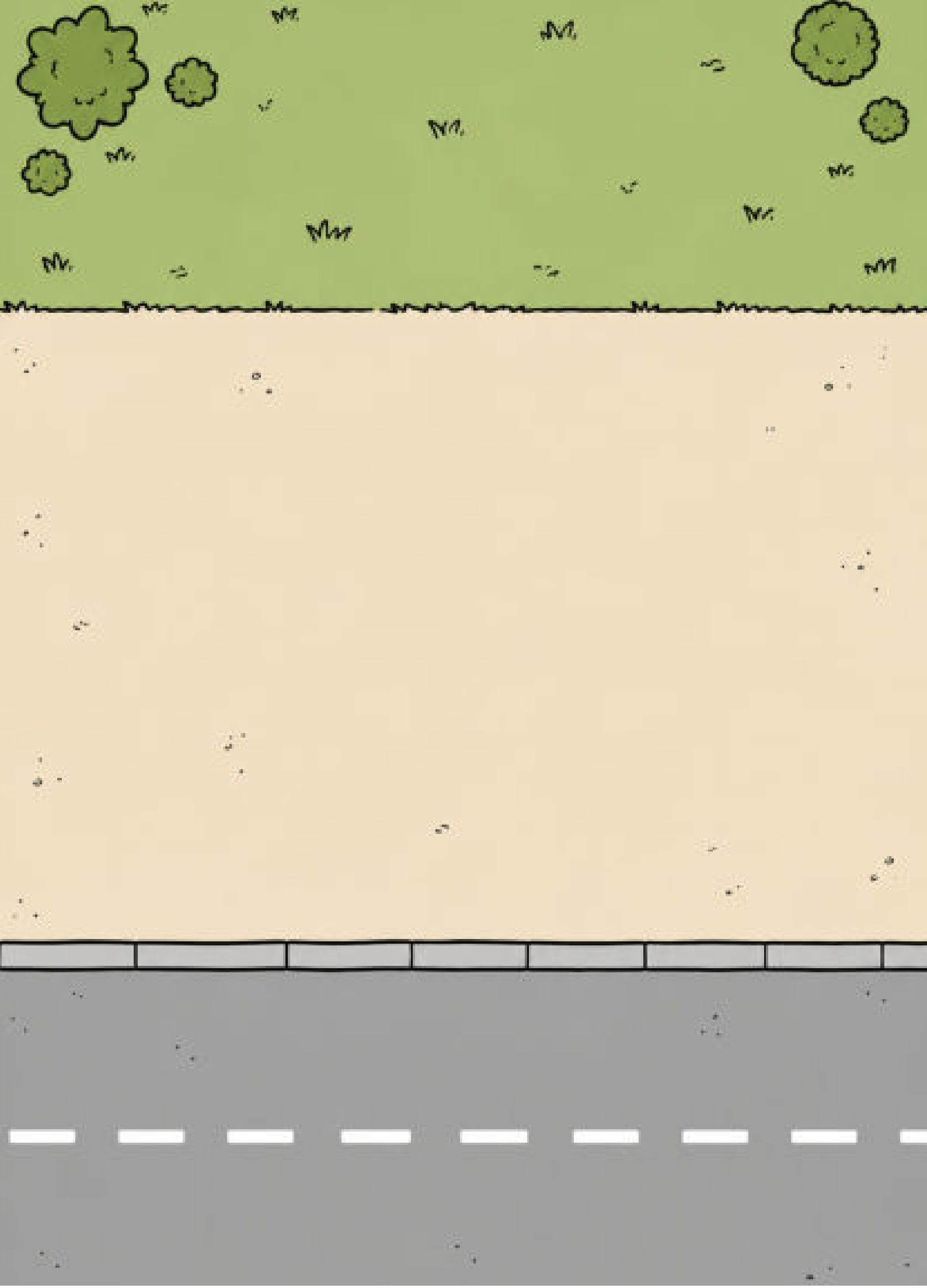

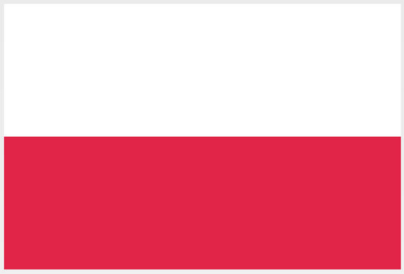

DOFINANSOWANO ZE ŚRODKÓW BUDŻETU PAŃSTWA

Kompas Młodego Obywatela MODUŁ 2
Nasze tradycje

Kompas kreatywności Małe Ojczyzny

DOFINANSOWANIE 73 884,00 zł
CAŁKOWITA WARTOŚĆ 73 884,00 zł

DATA PODPISANIA UMOWY
2026-07-02